

Posudek magisterské diplomové práce

Alžběta Hanychová: Náboženství v současných učebnicích pro základní školy a nižší stupeň gymnázií

Svoje téma autorka nepojednává z pozice jakési náboženské ofenzívy, spíše počítá s tím, že česká společnost je „nábožensky chladná“ (8), jsou zde znaky „rezervovanosti až odporu“. Je zde tedy předpoklad, že odpovídajícím způsobem bude traktována i oblast náboženství v učebnicích základních škol. Je tedy na místě si klást pokud možno bez předsudků otázku, s jakými představami, soudy, informacemi se setkává ve škole mladá generace.

Práci bylo třeba vymezit několikerým způsobem: autorka se věnuje druhému stupni základních škol, resp. nižšímu stupni gymnázií, kde je výuka již značně diferencovaná, a soustředila se na učebnice, které mají schvalovací doložku MŠMT, ne na všechny užívané. Poněkud složitější otázkou však je, jak definovat významové pole „náboženství“. Je třeba ocenit, že autorka se rozhodla nevycházet z jedné definice, ale na základě knihy „Nástin religionistiky“ (Heller – Mrázek) si bude „všímat tří oblastí, ve kterých se fenomén náboženství objevuje“ (10). Těmi jsou například vztaženost lidské existence k transcendentnu, konkrétní projevy zbožnosti, role symbolů a posvátných míst, což se zároveň týká fenoménu kultury.

Vytčenému cíli podřídila autorka metodu výzkumu a zvolila logickou strukturu své práce. Nejprve poměrně podrobně seznamuje s rámcem, ve kterém se výuka koná – z hlediska legislativy, kurikulárních dokumentů, rámcového vzdělávacího programu a dalších základních dokumentů, orientujících výuku. Autorka tak zvládla nejen základní terminologii, ale určila i vzdělávací oblasti, ve kterých by mohlo být náboženství případně traktováno vedle těch, které toto téma traktují explicitně. Že to je velmi jemná otázka, se ukazuje například u průřezových témat jako „myšlení v globálních souvislostech“ (17), kde – jak autorka uvádí – není sice náboženství zmíněno, ale „vedou žáka k otevřenosti, toleranci a respektu kulturních, etnických a dalších ... kořenů a odlišností“, přičemž je zde možno myslet nepochybně i oblast náboženství. Protože „je učitelům dán velký prostor pro vlastní kreativitu i vliv osobního pohledu na věc“ (9), je skutečně již na učitelích, jak velký prostor oblasti náboženství vyčlení a v jaké podobě. Z toho důvodu by bylo vítaným výsledkem předložené práce, kdyby naznačila, jak tento volný prostor osobní iniciativ učitelů podpořit.

Podrobně je vylíčen proces udělení schvalovací doložky (19nn), který pomůže pochopit relativní váhu či autoritu uvedených učebnic, a právem mají být na takto schválené učebnice kladeny vysoké nároky ohledně spolehlivosti informací, pedagogicko-didaktického zpracování atd. S tímto předpokladem se pak autorka pouští do vlastní analýzy.

Je třeba ocenit, že autorka zvládla dobře i teorii analýzy a hodnocení učebnic, uvádí celou řadu titulů, které se danou problematikou zabývají. Pro svůj výzkum zvolila obsahovou analýzu (stručný popis postupu na str. 22-24n). Za přehledem výsledků analýzy (25-47) se ukrývají řady učebnic, jen pro dějepis jde o sedm řad různých vydavatelů. Podrobný přehled hodnocení je uveden v přílohách.

Z výsledků je zřejmé, že o náboženství se v českých učebnicích nemlčí. Nepřekvapí, že se tato tematika hojněji traktuje v oblasti dějepisu, a i tam s přibývajícimi staletími ubývá zájmu o

náboženství. Oblast občanské výchovy a etiky, tedy v předmětech, které pomáhají orientovat mladého člověka, jsou zmínky rovněž více než skromné (52). Škoda, že se autorka nepokusila o podrobnější vysvětlení, které však může být předmětem rozhovoru u obhajoby.

Autorka, vycházející z předpokladu, že společnost je naladěna vůči náboženství „chladně“, lhostejně až nepřátelsky (8), hodnotí pak na pozadí této folie i jen drobné zmínky o náboženství vcelku pozitivně. Sice si všímá, že učebnice uvádějí náboženství často hned do vztahu k válkám, nebezpečí terorismu, fundamentalismu, sektářství, ale „pozoruje výchozí snahu referovat o náboženství přejně“ (49). Což je jistě určitý pokrok. Že však tato oblast zůstává poněkud mimo zájem, nebo i kompetence českých autorů, je zřejmé. Jakkoliv autorka musela pročíst desítky učebnic, v oněch relativně sporých zmínkách o náboženství našla řadu školáckých chyb (51). Jak je to možné, když učebnice procházejí odborným recenzním řízením a nakladatelé mají povinnost si vyžádat stanoviska i například školské komise České biskupské konference či Ekumenické rady? A je možno považovat uvedené charakteristiky reformátorů (např. „Jan Kalvín, fanatický představitel radikální reformace, která odmítala jakékoliv zobrazování nadpozemských věcí.“) za „drobné nuance“, které jsou „větší konkrétní perspektivy autorů učebnic“ (51)? Jaká je tedy perspektiva autorů a vydavatelů? Jak tyto skutečnosti autorka hodnotí? To v práci již uvedeno není.

Je dobré, že autorka v přílohách připojuje barevné kopie některých stránek z učebnic jako příklad či doklad. Tím ovšem nabídla látku k polemice. Jednak jsem nenalezl v příloze č. 14 (viz poznámka 34¹¹⁰) uvedenou charakteristiku Kalvína, naopak, zde je vykreslen dle mého mínění lépe než Luther. Ale na uvedeném místě lze najít i řadu výpovědí, které by žádaly mnohem diferencovanější pohled. Asi všechny učebnice trpí tím, že se velmi komplexní témata musí vejít na jednu stránku, takže se musí užít zkratky, jako že po r. 1555 „se většina Německa přiklonila k luteránství“. Bez ohledu na to, že je nevhodné užívat termín „luteránství“, by bylo bývalo přece jen vhodné, kdyby se autorka se pokusila formulovat, jaký obraz například o reformaci žáci získají. Na uvedeném minimalistickém formátu se totiž dozvědí tu významnou okolnost, že Zwingli podlehl v bitvě proti katolické přesile a jeho mrtvola byla rozčtvrcena, spálena a popel byl vhozen do vody, nebo to, že Luther knížatům dovolil přivlastnit si církevní statky a stát v čele církevní hierarchie dané země, že se protestanští kněží mohou ženit atp. Co je řečeno o důvodech reformace? Lze očekávat, že se podobné problémy objeví při pojednání i jiných epoch?

Je zajímavé, že autorka se nikde nevěnuje podrobněji užitým ilustracím, ač tvoří mnohde třetinu či polovinu stránky. Pouze eviduje, že ilustrace existují (25, 28, 29, 35, 38 aj.) Jakou roli mají obrazové přílohy? Co vystihují? Jde jen o „zvýšení přitažlivosti“ (25)? Nelze za výběrem vysledovat určitý pedagogicko-didaktický zájem?

Autorka má tedy za to, že „ve školách byl nastolen... dobrý trend“. Ano, ale asi velmi záleží na optice a na tom, s čím srovnává. A to je trochu problematické, žádné srovnání s jinými učebnicemi – u nás či v zahraničí – nepodniká. Úzce se drží analýzy, ale nepouští se do širších souvislostí, což je škoda. Přece jen by bylo žádoucí se pokusit formulovat, s jakým obrazem náboženství se žáci setkávají, jak je setkání s touto tematikou může ovlivnit, orientovat atp. Navazují tím jen na to, že autorka vytýčila oblast náboženství mj. „na rovině lidské povahy a vztahů“ a propojila ji s oblastí kultury, kterou rozumí „zvyklosti, symboly, komunikační normy...sdílené hodnotové systémy“ určitého společenství (10). Jak vyhodnotila učebnice

náboženství v této perspektivě? Co znamená v této perspektivě, že finanční gramotnosti žáků je věnována samostatná učebnice (11), ale náboženství zřejmě nikoliv?

Jisté je, že podobné otázky autora posudku napadají až nad hotovou prací. To jen ukazuje na kvalitu i podnětnost předložené diplomové práce, přestože nelze popřít, že závěry jsou až příliš cudně obecné a nepodnětné.

Po formální stránce je práce na velmi dobré úrovni, je třeba obzvláště ocenit již jednou zmíněné přílohy.

Práci doporučuji k obhajobě, hodnocení navrhuji v rozmezí B-C.

Ladislav Beneš, Dr.
Katedra praktické teologie UK ETF

Praha 8. 9. 2017